

В. М. Петегирич

ЛЕВ ЧАЧКОВСЬКИЙ І ЙОГО РУКОПИСНА ПРАЦЯ ПРО ТЕРЕБОВЛЮ

Висвітлено діяльність краєзнавця, археолога-аматора Лева Чачковського щодо вивчення княжих міст заходу України. Головну увагу звернуто на аналіз рукописної праці дослідника про Тереховлю.

Ключові слова: Лев Чачковський, княжі міста, історична топографія.

В історії української археології помітну роль відігравали й продовжують відігравати краєзнавці, археологи-аматори, любителі старовини, які своїми пошуками відкривали численні пам'ятки археології, поповнювали музейні збірки, сприяли роботі професійних археологів. Серед них почесне місце займає полум'яний любитель української старовини — Лев Володимир Чачковський. У 2023 р. минуло 90 років від часу відходу в крапці світи цього дослідника. Він похований в одному з тихих куточків міського цвинтаря старовинного міста Буськ, що на Львівщині. На його могилі встановлена кам'яна плита, на якій висічено такий напис: «*Лев Чачковський ЕМ Радник скарбу / 18. IX. 1865—22. V. 1933 / Дослідник княжих городів Галича, Тереховлі, Звенигород, Белза і Буська*».

Серед усіх дослідників старовинних міст Галицько-Волинської землі між двома Світовими війнами діяльність Л. Чачковського була винятково важливою. Після виходу з державної служби на заслужений відпочинок він «не перенісся тим у стан спочинку», як писав Ярослав Пастернак, а захопився історико-топографічним вивченням відомих літописних міст і в цій ділянці історичної науки досяг значних результатів. Заслуги дослідника були належно оцінені і його обрали членом Наукового Товариства імені Шевченка.

Упродовж 1925—1930 рр. Лев Чачковський разом з Ярославом Хмільевським провели дослідження історичної топографії давнього Галича

та його околиць. У 1931 р. текст книги «Княжий Галич» було підготовлено для публікації, однак видрукувано щойно в 1938 р. у Станіславові вже після смерті Лева Чачковського (Чачковський, Хмільевський 1938). Друге, доповнене Я. Хмільевським, видання цієї праці тиражем 1000 примірників з передмовою Я. Пастернака опубліковано в США (Чикаго) у 1959 р. (Чачковський, Хмільевський 1959). У Записках Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за 1937 р. посмертно була надрукована його праця, присвячена князю Белзу, що була написана 1932 р. (Чачковський 1937, с. 15—31). Фактично за життя дослідника побачила світ тільки невелика розвідка «Княжий город Тереховля», що була опрацьована на основі ширшого рукописного варіанту і надрукована у науково-популярному львівському часописі міжвоєнного періоду (Чачковський 1932, с. 257—259).

У рукописах збереглися ще три праці автора, присвячені Тереховлі, Звенигороду і Буську. Усі згадані дослідження Л. Чачковського не втратили своєї пізнавальної та наукової вартості і сьогодні. У них знаходимо такі необхідні сучасному досліднику міст княжої доби дані про топографію, оборонні споруди, могили, церквища, пам'ятки архітектури, довколишні оселі. Для прикладу наведу такий факт. Приступаючи до археологічного вивчення літописного Белза, довелося зіткнутися з такою незвичною ситуацією. Місцеві жителі, переселені в Белз після чергового упорядкування українсько-польського кордону 1951 р., абсолютно не орієнтувалися (це й зрозуміло) у назвах і місцях розташування городища, старих урочищ, церквищ, монастирищ, могильників. І якби не велика стаття Л. Чачковського з карто-схемою, де поміщена ця інформація, довелося б досить складно зорієнтуватися у локалізації окремих частин та розвит-

ку соціально-топографічної структури другого після Володимира на Волині найстаршого міста заходу сучасної України, що вперше згадується у писемних джерелах під 1030 роком.

Саме з огляду на інформації у серії праць про княжі столиці Галицько-Волинської землі, важко переоцінити значення студій Л. Чачковського, присвячених князів Теревовлі. Рукопис його неопублікованої праці обсягом 46 сторінок складається з таких частин: Поземелля, Доісторична доба, Принагідні знахідки, Городища, Могили, Князя Теревовля. Остання частина розділена на дрібніші підрозділи, у яких охарактеризовано теревовельську твердиню та її укріплення, пригород та навколишні поселення.

Археологи використовували і ще й тепер можуть користати з повідомлень Л. Чачковського про могили у Волиці, Глещаві, Лошневі, Залав'ю, Довгому, Підгайчиках, Будзанові та поблизу інших ближніх і віддалених сіл довкола Теревовлі. Важливою стала інформація дослідника про городища у Малеві, Семенові, Струсові, які він сам обстежив або про такі ж археологічні пам'ятки в Довгому, Янові, про які згадує за повідомленнями місцевих жителів. Цікавими для дослідників стали локалізовані й описані Л. Чачковським старі урочища у Теревовлі (Княжа Гора, Зап'ятнички, Покрівка, Камінецька, Львівська і Галицька брами, потоки Пичинія, Пичивник та інші).

Особливо варто підкреслити, що Л. Чачковський висунув цілком обґрунтовану версію про розташування теревовельської твердині на Замковій Горі. При цьому він опирався на думку Олександра Чоловського (Czołowski 1892, s. 54—58) й головним чином на власні спостереження і паралелі із давнім Галичем, розміщеним у дуже подібних топографічних умовах на Крилоській Горі, а також на аналізі мікротопонімів та археологічних знахідок. Ремісничий посад княжої Теревовлі дослідник локалізував на території нинішнього міста та вздовж правого берега ріки Гнізни аж до її устя. Городище в Семенові-Зеленчу пов'язував з купецькою дільницею та пристанню. Про принциповість Л. Чачковського у відстоюванні цієї версії свідчить той факт, що він не поділяв думки такого авторитетного українського археолога як Ярослав Пастернак. Я. Пастернак у 1931 р. оглянув результати розкопок польського музею в Теревовлі на терені замку та віднайшов у культурному шарі найдавніші знахідки тільки з XVI ст. і тому писав, що мабуть «осідок теревовельських князів знаходився не на сучасній Замковій Горі, а в іншому місці — на невеликому городищі в сусідньому с. Зеленче над р. Серетом» (Пастернак 1931; 1961, с. 650—651). Версію Я. Пастернака підхопили згодом інші дослідники, зокрема Ігор Свешніков (1959, с. 12), Павло Раппопорт (1967, с. 24—25), а про думку Л. Чачковського забули.

Археологічними дослідженнями на Замковій Горі, проведеними українським археологом Борисом Тимошуком (1998, с. 124—127), підтверд-

жено висновки Л. Чачковського щодо історичної топографії княжої Теревовлі, однак про нього теж не згадали. Щойно Вітольд Ауліх у нарисі про Теревовлю для колективної монографії розглянув обидві версії і дійшов висновку, що проблему локалізації літописного міста можна рахувати розв'язаною (1990, с. 103—105), підтримавши започатковані О. Чоловським, а також висловлені й розвинуті докази Л. Чачковського про розташування головної твердині літописного міста на Замковій Горі¹.

Добре, що сучасні дослідники княжої Теревовлі уточнюючи структуру міста, виділяючи окремі етапи його розвитку, вивчаючи систему оборони, локалізацію церков, монастирів та приміських селищ враховують висновки Л. Чачковського (Могитич 2000, с. 132—141; Миська, Погоральський 2006, с. 249—268; Миська 2010, с. 313—323; Ягодинська 2012, с. 76—85; 2018). Отже, навіть з міркою сьогодення, історико-топографічні дослідження кількох найдавніших міст заходу України, в тому числі й Теревовлі, проведені Л. Чачковським, представляють не тільки історіографічний інтерес, а є важливим внеском у вивчення княжих міст Галицько-Волинської землі. Вони послужили і надалі слугуватимуть важливим дороговказом для розгортання археологічних розкопок у літописних містах, підтвердження, уточнення чи спростування висловлених дослідником думок.

У некролозі, опублікованому в газеті «Діло» 29 травня 1933 р., анонімний автор, яким мабуть був Я. Пастернак, справедливо підкреслено, що все те, що створив Л. Чачковський «*великим цінним вкладом до археологічних дослідів над матеріальними пам'ятками нашої першої державности та зв'язує з ним вже нерозлучно ім'я Покійника, який помер серед розгару наукової праці мов жовнір на полі битви, створюючи собою для кожного матеріально забезпеченого емерита гідний наслідування взір невтомного, з переконання щирого та вповні безкорисного, а в потребі й щедрого робітника на полі рідної науки*» (див.: додаток).

Додаток

НЕКРОЛОГ

Газета «Діло», 29 травня 1933 р., ч. 136, с. 5
Лев Володимир Чачковський,

емерит. радник скарбової дирекції, помер наго 22 травня ц. р. в Буську у 67 році життя. З Покійним відійшов у могилу тихий і дуже скромний чоловік, але небуденної вдачі, якого велику активність і все живу молодецьку рухливість мусили подивляти всі, що його знали. Відійшовши з державної служби на емеритуру, не перенісся

1. Сучасні дослідники міста помилково приписують текст про Теревовлю у колективній монографії І. Свешнікову через пропущене у змісті прізвище В. Ауліха. У цій книзі І. Свешнікову належить тільки текст про Звенигород.

тим у стан спочинку. Протинно, став щойно тоді працювати для народу, як Сам висловлявся, віддаючися всеціло археології, а зокрема досліджуванню поверхні терену колишніх княжих городів. Замешкавши на стало в Станиславові, занявся передовсім недалеким Крилосом, колишнім князем Галичем, де перебував через 5 літ більшу частину року. Там ходив невтомно по всіх полях, часто їздив до дальших сіл, визбирував пильно найменші пам'ятки з княжої доби, розпитував стало за ними та за топографічними назвами, які напроваджували би на давній слід, значним коштом справив комплет копій катастральних мап широкої околиці і зазначив на них всі церквища, могили, укріплення, сліди селищ та всякі інші пам'ятки, виконуючи тим вповні безкорисно ту найбільше мозольну і коштовну підготовчу працю до майбутніх систематичних розкопок. По Крилосі прийшла черга на Теребовлю з її найближчою околицею, відтак на княжий Звенигород біля Бірки, Белз, а в кінці на колишній червенський город Буськ, де невмолима судьба положила ненадійно кінець Його трудячому життю. Вислід усіх своїх теренових дослідів у виді окремих монографічних нарисів з мапами призначив Покійний для Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові для користування ними при дальших археологічних дослідах на місці, а призирану при цьому пребагату збірку топографічних назв із півтора сотні місцевостей відступив Він до опрацювання Історичній Секції НТШ. Все те є великим цінним вкладом до археологічних дослідів над матеріальними пам'ятками нашої першої державности та зв'язу з ним вже нерозлучно ім'я Покійника, який помер серед розгару наукової праці мов жовнір на полі битви, створюючи собою для кожного матеріально забезпеченого емерита гідний наслідування взір невтомного, з переконання щирого та вповні безкорисного, а в потребі й щедрого робітника на полі рідньої науки. Невтомно рухливе, працювате тіло пригорнула до себе земля княжого города Буська. Нехай вона пером Йому буде!

ЛІТЕРАТУРА

- Аулик, В. В. 1990. Теребовль. В: Черныш, А. П. (ред.). *Археология Прикарпаття, Волини и Закарпаття (раннеславянский и древнерусский периоды)*. Киев: Наукова думка, с. 103-105.
- Миська, Р. 2010. Літописний Теребовль у світлі археологічних джерел. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 14, с. 313-323.
- Миська, Р., Погоральський, Я. 2006. Археологічні дослідження у Теребовлі. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 9, с. 249-268.
- Могитич, Р. І. 2000. Теребовля (штрихи історичної топографії). *Археологічні студії*, 1, с. 132-141.
- Пастернак, Я. 1931. На Теребовельському замку. *Діло*, 202.
- Пастернак, Я. 1961. *Археология Украины. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами*. Торонто.

- Раппопорт, П. А. 1967. *Военное зодчество западно-русских земель X—XIV вв.* Материалы и исследования по археологии СССР, 140. Ленинград: Наука.
- Свешніков, І. К. 1959. Археологічні роботи Львівського історичного музею в 1952—1957 рр. В: Литвиненко, М. І. (ред.). *Археологічні роботи музею в 1952—1957 рр.* Львів, с. 3-28.
- Тимошук, Б. О. 1998. Теребовль — місто Галицької Русі. В: Толочко, П. П. (ред.). *Галич і Галицька земля*. Київ; Галич, с. 124-127.
- Чачковський, Л. 1931. *Княжа Теребовля (рукопис)*. Архів Відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Чачковський, Л. 1932. Княжий город Теребовля. *Життя і Знання*, 9 (57), с. 257-259.
- Чачковський, Л. 1937. Княжий Белз. *Записки НТШ*, 154, с. 15-31.
- Чачковський, Л., Хмилевський, Я. 1938. *Княжий Галич*. Станиславів: Союзна друкарня.
- Чачковський, Л., Хмилевський, Я. 1959. *Княжий Галич*. Чикаго: Український Архів-Музей.
- Чорновус, В. О. 1991. Розвідкові роботи в Теребовлі та Микулинцях Тернопільської області. В: Циглик, В. (ред.). *Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині*. Львів: Світ, с. 101-102.
- Ягодинська, М. 2012. Літописна Теребовля: етапи заселення. *Волино-Подільські археологічні студії*, III, с. 76-85.
- Ягодинська, М. 2018. *Давньоруські пам'ятки Західного Поділля у X—XIII століттях*. Тернопіль: Терно-граф.
- Czołowski, A. 1892. *Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej*. Lwów: W. A. Szyrkowski.

REFERENCES

- Aulik, V. V. 1990. Terebovl. In: Chernysh, A. P. (ed.). *Arkheologiya Prikarpatia, Volyni i Zakarpattia (rannoslavianskii i drevnerusskii periody)*. Kiev: Naukova dumka, s. 103-105.
- Myska, R. 2010. Litopysnyi Terebovl u svitli arkheolohichnykh dzhерel. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpatia i Volyni*, 14, s. 313-323.
- Myska, R., Pohoralskyi, Ya. 2006. Arkheolohichni doslidzhennia u Terebovli. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 9, s. 249-268.
- Mohytych, R. I. 2000. Terebovlia (shtrykhy istorychnoi topografii). *Arkheolohichni studii*, 1, s. 132-141.
- Pasternak, Ya. 1931. Na Terebovelskim zamku. *Dilo*, 202.
- Pasternak, Ya. 1961. *Arkheolohiia Ukrainy. Pervisna, davnia ta serednia istoriia Ukrainy za arkheolohichnymy dzhерelamy*. Toronto.
- Rappoport, P. A. 1967. *Voennoe zodchestvo zapadnorusskikh zemel X—XIV vv.* Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR, 140. Leningrad: Nauka.
- Svieshnikov, I. K. 1959. Arkheolohichni roboty Lvivskoho istorichnoho muzeiu v 1952—1957 rr. In: Lytvynenko, M. I. (ed.). *Arkheolohichni roboty muzeiu v 1952—1957 rr.* Lviv, s. 3-28.
- Tymoshchuk, B. O. 1998. Terebovl — misto Halytskoi Rusi. In: Tolochko, P. P. (ed.). *Halych i Halytska zemlia*. Kyiv; Halych, s. 124-127.
- Chachkovskiy, L. 1931. *Kniazha Terebovlia (rukopys)*. Arkhiv Viddilu arkheolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Krypiakovycha NAN Ukrainy.
- Chachkovskiy, L. 1932. Kniashy horod Terebovlia. *Zhyttia i Znannia*, 9 (57), s. 257-259.
- Chachkovskiy, L. 1937. Kniashy Belz. *Zapysky NTSh*, 154, s. 15-31.
- Chachkovskiy, L., Khmilevskiy, Ya. 1938. *Kniashy Halych*. Stanyslaviv: Soiuzna drukarnia.
- Chachkovskiy, L., Khmilevskiy, Ya. 1959. *Kniashy Halych*. Chykhah: Ukrainskiy Arkhiv-Muzei.

Chornovus, V. O. 1991. Rozvidkovi roboty v Terebovli ta Mykulyntsiakh Ternopilskoi oblasti. In: Tsyhylyk, V. (ed.). *Novi materialy z arkeolohii Prykarpattia i Volyni*. Lviv: Svit, s. 101-102.

Yahodynska, M. 2012. Litopysna Terebovlia: etapy zase-lennia. *Volyno-Podilski arkeolohichni studii*, III, s. 76-85.

Yahodynska, M. 2018. *Davnoruski pam'iatky Zakhidnoho Podillia u X—XIII stolittiakh*. Ternopil: Terno-hraf.

Czolowski, A. 1892. *Dawne zamki i twierdze na Rusi Hal-ickiej*. Lwów: W. A. Szyjkowski.

V. M. Petehyrych

LEV CHACHKOVSKY AND HIS MANUSCRIPT ABOUT TEREBOVLYA

The activity of Lev Chachkovsky, a local historian and amateur archaeologist, is analyzed in the paper. After leaving the civil office for a well-deserved rest, he became interested in the historical and topographical study of famous annalistic cities and achieved significant results in this area of historical science. During 1925—1930, Lev Chachkovsky, together with Yaroslav Khmylevsky, conducted a study of the historical topography of ancient Halych and its surroundings. The work «Princely Halych» was published in Stanyslaviv only in 1938, after the death of Lev Chachkovsky. The second edition of this book, supplemented by Ya. Khmylevsky, with a foreword by Ya. Pasternak, was published in Chicago (USA) in 1959. In the Notes of the Shevchenko Scientific Society, his work dedicated to medieval Belz was published posthumously in Lviv in 1937. In fact, during the lifetime of the researcher, only a small piece of information about Terebovlya was published in a popular scientific Lviv journal of the interwar period. Three more works of the author dedi-

cated to Terebovlya, Zvenyhorod, and Busk have been preserved as manuscripts.

The main attention in the article is paid to the historical and topographical studies of Medieval Terebovlya. It is emphasized that the researcher put forward and developed a substantiated version about the location of the main stronghold of the annalistic city on Zankova Mountain. The importance of the data collected by L. Chachkovsky on archaeological sites, toponyms, and micro toponyms in Terebovl and its surroundings was noted for further archaeological research.

It is highlighted that the historical and topographical studies of Terebovlya conducted by L. Chachkovsky are not only of historiographical interest but are an important contribution to the study of the medieval cities of the Halych-Volhynia region. They will continue to serve as an important guide for the archaeological excavations in the annalistic cities, confirming, clarifying, or refuting the opinions expressed by the researchers.

The appendix contains an obituary in memory of Lev Chachkovsky from the newspaper «Dilo», the author of which could have been Yaroslav Pasternak.

Keywords: Lev Chachkovsky, princes of the city, historical topography.

Одержано 8.09.2023

ПЕТЕГИРИЧ Володимир Михайлович, науковий співробітник, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, Україна.

РЕТЕНУРҀСН Volodymyr M., Researcher, Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-7506-088X,

e-mail: v.petehyrych@gmail.com.